

РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВО ОРІЄНТОВАНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЗВО УКРАЇНИ

На основі проведеного науково-теоретичного аналізу особливостей організації самостійної роботи студентів за умови застосування компетентнісного підходу у навчально-виховному процесі, у статті обґрунтовується актуальність проблеми формування фахово орієнтованих компетентностей студентів у процесі проектування, організації та безпосереднього виконання самостійної роботи, яка розглядається як різновид навчальної та пізнавальної діяльності, спрямованої на активне, продуктивне засвоєння знань, умінь та навичок, необхідних у здійсненні професійної діяльності майбутніх фахівців та формуванні на їх підґрунті фахових компетентностей. Аналізується ключовий сенс дидактичних задач, що постають перед викладачами ЗВО у процесі проектування та організації самостійної роботи. Виокремлюються дидактичні впливи, спрямовані на розвиток рефлексії студентів.

Ключові слова: самостійна робота, компетентність, компетентісний підхід, фахові знання, професійно-значущий матеріал, мотиваційно-стимулювальний компонент, суб'єкт навчання, самооцінка, рефлексія.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується, у першу чергу, стрімким розвитком в усіх сферах життєдіяльності людини – науковій, технічній, сфері суспільних відносин та інформаційно-комунікаційних технологій. Однак, забезпечуючи все більш зручне, комфортне існування людства на побутовому рівні, прогрес жорстко ставить кожного фахівця перед нагальною потребою вирішення складних та багатогранних проблем, що невідворотно виникають у зв'язку з необхідністю оволодіння новими знаннями та технологіями, пов'язаними з його професійною діяльністю.

Мета статті. Аргументувати актуальність проблеми формування фахово орієнтованих компетентностей студентів у процесі проектування, організації та безпосереднього виконання самостійної роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Щодо визначення компетентності та компетентнісного підходу в організації навчання проаналізовано наукові праці наступних авторів: Н. Бібік [5], О. Пометун [5], Дж. Равена [6], О. Савченко [5], А. Хуторського [8]. Розробкою засад і підходів до організації самостійної навчальної діяльності та самостійної роботи студентів як «...складової самостійної навчальної діяльності, її основної форми здійснення» [4, с. 38], займалися О. Корольок [1], І. Малафіїк [3], О. Малихін [4].

Навчальна діяльність завжди була спрямована «...на учня як її суб'єкта в плані вдосконалення, розвитку, формування його особистості завдяки усвідомленому, цілеспрямованому привласненню ним суспільного досвіду в різних видах і формах суспільно корисної пізнавальної, теоретичної і практичної діяльності» [2, с. 169]. У сучасному світі, де кардинальне значення набуває конкурентоспроможність, молодий випускник вишу, щоб посісти гідне місце як у суспільстві взагалі, так і у спільноті фахівців своєї галузі, має володіти не тільки глибокими фаховими знаннями, тобто сукупністю фахових компетентностей, але й універсальними компетентностями, що зможуть зумовити його рівноправну та активну участь як суб'єкта у соціальній діяльності і рідної країни і всього світу загалом. Згідно Дж. Равену, успішну професійну діяльність людини зумовлюють такі універсальні компетентності, як здатність працювати самостійно, за власною ініціативою брати на себе відповідальність, знаходити спільну мову з іншими людьми, помічати проблеми та шукати власні шляхи їх вирішення, уміння аналізувати нові ситуації [6, с. 39]. З нашої точки зору, чи не найбільш вагомим можна вважати «здатність засвоювати будь-які знання за власною ініціативою» [6, с. 39]. О. Савченко ключовою компетентністю вважає «уміння учнів самостійно вчитися» [5, с. 39].

Застосування компетентнісного підходу у навчально-виховному процесі у ЗВО України скеровується на організацію змісту освіти та його навчально-методичного забезпечення з метою формування загальнопредметних та фахових компетентностей у суб'єктів навчання.

Стосовно визначення поняття «компетентність» погляди науковців, загалом, співпадають. Так, О. Пометун характеризує компетентність як «спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання» [5, с. 17], з точки зору Н. Бібік

«компетентність» – це оцінна категорія, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження» [5, с. 45], А. Хуторської визначає, що «компетентність – уже сформована якість особистості (сукупність якостей) учня та мінімальний досвід діяльності у визначеній сфері» [8, с. 62]. І, насамкінець приводимо визначення, запропоноване у матеріалах семінару Міністерства освіти і науки України та проекту ПРООН «Освітня політика»:

— компетентність – це структурована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції.

Отже, проектуючи та організовуючи самостійну роботу студентів, викладач має орієнтуватися на компетентнісний підхід у сучасному освітньому процесі, використовуючи її як різновид навчальної та пізнавальної діяльності, спрямованої на активне, продуктивне засвоєння знань, умінь та навичок, необхідних у здійсненні професійної діяльності майбутніх фахівців та формуванні на їх підґрунті фахових компетентностей. Ключовий сенс дидактичних задач, що постають перед викладачами ЗВО у процесі проектування та організації самостійної роботи полягає у необхідності мотивації студентів до засвоєння професійно-значущого матеріалу, формуванні їх здатності до творчого, системного мислення, підвищення відповідальності за своєчасність виконання та результати роботи.

За визначенням М. Євтуха «...аналіз предметного змісту навчальної діяльності... починається з визначення того, на що спрямована діяльність» [2, с. 164]. Згідно досліджень І. Малафійка «важливою проблемою є формування об'єкта пізнання, а для учня - об'єкта вивчення, яким є тіло, предмет, явище матеріального або духовного світу або сфера дійсності, на яку спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта» [3, с. 130].

Виходячи із вищевказаного, перший, організаційний етап самостійної роботи передбачає вибір та конструювання викладачем завдань, що будуть запропоновані студентам. Конкретизація змісту та наповнення завдань, скерованих на засвоєння максимально можливого обсягу професійно-значущого матеріалу надає істотну можливість виникнення кумулятивного (від лат. *simulatio* – збільшення, накопичення) ефекту, коли отримані у результаті виконання самостійної роботи досвід та знання мотивують студента до подальшого навчання а також, у поєднанні зі знаннями та досвідом, набутими раніше, кількісно та якісно збагачують досягнення його у навчальній діяльності, розвивають творчий потенціал. Безпосередньо плануючи самостійну роботу, викладач має враховувати також «...попередньо набутий досвід учня, його тезаурус, його пізнавальні можливості, його знання, уміння, навички, які мають хоча б якесь відношення до об'єкта навчання» [3, с. 130] та, спираючись на наявну інформацію стосовно індивідуальних особливостей студентів, забезпечити створення дидактичних умов, сприятливих для розвитку кожної конкретної особистості.

Сьогодніне розуміння освіти не обмежується засвоєнням передбаченого навчальною програмою обсягу знань, умінь та навичок. Життєва стратегія сучасного фахівця зорієнтована на безперервне підвищення кваліфікації задля успішної реалізації своїх життєвих планів. Таким чином, перед викладачами ЗВО постає завдання прищепити студентам бажання та здатність до перманентної самоосвіти.

Вирішальна роль самостійної роботи як оптимальної форми пізнавальної діяльності, спрямованої на рефлексивну оцінку студентом власних «прогалін» у рівні навченості та планування ним своєї діяльності під керівництвом, але без безпосереднього втручання та впливу викладача [7] полягає у потенційній можливості виховання у суб'єктів навчання здатності до самоорганізації власної навчальної роботи, самооцінки отриманого результату, зробити перші кроки у переході від пасивної ролі виконавця поставлених завдань до активного формування особистого сприйняття, власної думки, індивідуального підходу до вирішення нагальних проблем.

З позиції дидактичних цілей О. Малихін виділяє чотири типи самостійної роботи студентів:

- *перший тип* – формування у студентів умінь виявляти в зовнішньому плані те, що від них вимагають на ґрунті наданого їм алгоритму діяльності й посилань на цю діяльність, що закладені в умовах завдання;
- *другий тип* – формування знань-копій і знань, що дозволяють розв'язувати типові завдання;
- *третій тип* – формування у тих, кого навчають, знань, що покладаються в основу розв'язання нетипових задач;
- *четвертий тип* – створює передумови для творчої роботи [4, с. 39-40].

Поетапний перехід від самостійної роботи у вигляді елементарних завдань типу самостійного опрацювання певних розділів підручника до самостійної роботи науково-дослідницького характеру створює передумови генерування у студентів здатності до пошуку та аналізу нової інформації та

реалізації накопиченого знання у процесі вирішення поставлених перед ними задач, створює умови, необхідні для ефективного самонавчання.

Послідовність та взаємозв'язок виконавчих дій викладача і студента у процесі проектування, організації, виконання та перевірки самостійної роботи показано на рис.1.

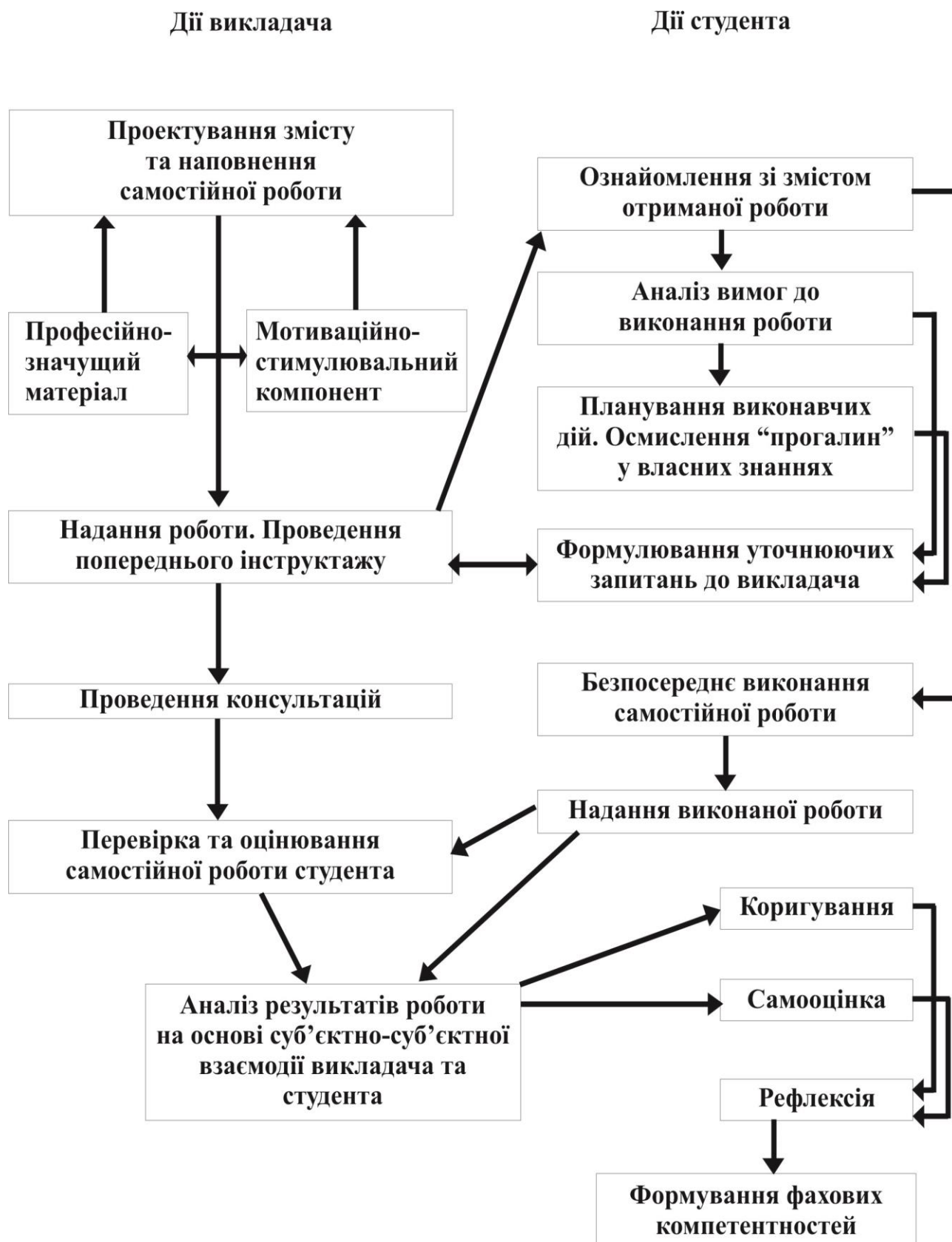

Рис.1. Схема організації самостійної роботи студентів.

Дійове управління самостійною роботою для викладача починається з моменту надання методичних рекомендацій стосовно організаційного характеру її виконання. Організація самостійної роботи першого та другого типу вимагає застосування інструкцій стосовно підходів і засобів, які надають змогу якісно опрацювати завдання. Обсяг роз'яснень має бути необхідно-достатнім, але не надто детальним. Ключове завдання викладача – стимулювати ініціативу студентів, навчити їх детально вибудовувати логічну послідовність власних дій. Пояснення викладача повинні стати основою, на якій кожен студент здатен створити особистий план виконання роботи.

Самостійна робота другого та третього типу дозволяє студентам, використовуючи отримані теоретичні знання, вирішувати все більш складні завдання, спрямовані на вирішення практичних проблем, що потенційно можуть виникнути у процесі їх майбутньої професійної діяльності.

За диференціації навчання «завдання консультанта - надати допомогу суб'єкту навчання в розв'язанні проблемної ситуації за його ініціативою» [4, с. 186], ґрунтується на індивідуальному підході до питань, що виникають у студентів. Форма проведення консультацій залежить від характеру проблем, що постають перед суб'єктами навчання. При виникненні однотипних запитань консультації можуть проводитися з групами студентів, більш специфічні утруднення вимагають індивідуальної форми консультації.

Чи не найважливіша складова дійового управління самостійною роботою – аналіз отриманих результатів на основі суб'єктно-суб'єктної взаємодії викладача та студента. Цей етап передбачає не тільки оцінювання якості роботи викладачем та самооцінку своєї діяльності студентом. Аналізуючи однотипні та індивідуальні утруднення студентів, їх запити та результати самостійної роботи у цілому, викладач отримує інформацію, на підставі якої має змогу у подальшому вибудовувати стратегію проведення самостійної роботи, метою якої є формування фундаційної основи рефлексії студентів.

У свою чергу, у студентів формуються навички самоконтролю та самооцінки, що сприяють мобілізації індивідуальних можливостей, спонукають до самокорекції та стають підґрунтям рефлексивної діяльності. За визначенням А. Хуторського «рефлексія у навчанні – мислєводіальнісний або чуттєвосприйнятний процес усвідомлення суб'єктом освіти своєї діяльності. Рефлексія відноситься до вмісту предметних знань і діяльності суб'єкта, має на увазі дослідження уже здійсненої діяльності з метою фіксації її наслідків та підвищення її ефективності у подальшому» [9, с. 330]. Дидактичні впливи організації та проведення самостійної роботи на основі суб'єктно-суб'єктної взаємодії викладача та студента мають виявлятися у спрямуванні рефлексивної діяльності студентів до активної самоосвіти, якісного засвоєння максимально можливого обсягу професійно значущого навчального матеріалу, формування аналітичної позиції стосовно виконаної роботи, самокорекції своїх дій.

На протязі багатьох десятиліть проблема організації самостійної роботи залишалася у центрі уваги як науковців, так і педагогів-практиків. Сучасною системою освіти від попередників отримано значний спадок у вигляді наукових досліджень та практичних рекомендацій. Однак вимоги часу та потреби суспільства не дозволяють зупинятися на досягнутому та потребують творчого підходу до подальшого дослідження проблем, що виникають у процесі проведення самостійної роботи та постійного удосконалення методики її організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Королук О. М. Управління самостійною роботою студентів коледжу в процесі вивчення природничо-математичних дисциплін / Олена Королук // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2006. – Вип. 1–2. – С. 78–84.
2. Євтух М. Б. Педагогічна психологія : Підручник / М. Б. Євтух, Е. В. Лузік, Н. В. Ладогубець, Т. В. Ільїна. – К., – 2014. – 420 с.
3. Малафіїк І. В. Дидактика новітньої школи : Навч. посібник / Іван Васильович Малафіїк. – К. : Видавничий дім «Слово», 2014. – 632 с.
4. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : «КІС», 2004. – 112 с.
6. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Равен ; пер. с англ. под ред. В. И. Белопольского]. – М. : «Когнито-Центр», 2002. – 396 с.
7. Український педагогічний словник / [авт.- уклад. Гончаренко С.]. – К. : Либідь, 1997. – 373 с.

8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно- ориентированного образования/ А. В. Хуторской // Народное образование. –2003. –№ 2. – С. 58–64.

9. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. для вузов / Андрей Викторович Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544 с. – (Серия «Учебник нового века»).

REFERENCES

1. Koroliuk O. M. Upravlinnia samostiinoiu robotoiu studentiv koledzhu v protsesi vyvchennia pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin / Olena Koroliuk // Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. – 2006. – Vyp. 1–2. – S. 78–84.

2. Ievtukh M. B. Pedahohichna psykhologhiia : Pidruchnyk / M. B. Yevtukh, E. V. Luzik, N. V. Ladohubets, T. V. Ilina. – К., – 2014. – 420 s.

3. Malafiik I. V. Dydaktyka novitnoi shkoly : Navch. posibnyk / Ivan Vasylovych Malafiik. – К. : Vydavnychi dim «Slovo», 2014. – 632 s.

4. Malykhin O. V. Orhanizatsiia samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv: teoretyko-metodolohichni aspekt : [monohrafiia] / Oleksandr Volodymyrovych Malykhin. – Kryvyi Rih : Vydavnychi dim, 2009. – 307 s.

5. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy: [biblioteka z osvithoi polityky / pid zah. red O. V. Ovcharuk]. – К. : «KIS», 2004. – 112 s.

6. Raven Dzh. Kompetentnost v sovremennom obschestve: vyiyavlenie, razvitie i realizatsiya / Dzhon Raven ; per. s angl. pod red. V. I. Belopolskogo]. – М. : «Когнито-Тсентр», 2002. – 396 s.

7. Ukraïnskyi pedahohichni slovnyk / [avt.- uklad. Honcharenko S.]. – К. : Lybid, 1997. – 373 s.

8. Hutorskoy A. V. Klyuchevyie kompetentsii kak komponent lichnostno- orientirovannogo obrazovaniya/ A. V. Hutorskoy // Narodnoe obrazovanie. –2003. –No. 2. – S. 58–64.

9. Hutorskoy A. V. Sovremennaya didaktika : ucheb. dlya vuzov / Andrey Viktorovich Hutorskoy. – SPb : Piter, 2001. – 544 s. – (Seriya «Uchebnyk novogo veka»).

THE ROLE OF UNSUPERVISED WORK IN THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONALLY-ORIENTED COMPETENCES IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

Honcharova Ye. Ye.

Based on the conducted scientific and theoretical analysis of the peculiarities of the organization of unsupervised work of students in competence approach to the educational process, the paper substantiates the urgency of the problem of the formation of professionally-oriented competences of students in the process of designing, organizing and direct execution of unsupervised work, which is considered as a kind of educational and cognitive activity aimed at the active, productive learning of the knowledge, skills and abilities necessary to carry out a professional activity of future experts and follow up formation of professional competences.

Types of unsupervised work are distinguished depending on the planned didactic influences. The key meaning of the didactic tasks facing the educators of HEIs in the process of design and organization of unsupervised work is analyzed. The rationale of specifying the content and loading the tasks in the context of directing them to acquire the maximum possible amount of professionally meaningful material is substantiated.

A teacher-student scheme is proposed that reflects the sequence and interconnection of the executive activities in the design, organization, execution and testing of unsupervised work. The necessity to form the motivation of students for the acquisition of professionally significant material is substantiated, to develop their potential ability to creative, systematic thinking, to raise awareness of responsibility for the timeliness of implementation and results of work. The scope and content of the preliminary instruction in the performance of unsupervised work necessary for the productive work of students is determined. The forms of tutorials are considered depending on the nature of the problems faced by the subjects of study.

Didactic influences aimed at developing the students' reflection are distinguished.

Keywords: unsupervised work, competency, competency-oriented approach, professional knowledge, professionally-oriented material, motivational-stimulating component, subject of the study, self-assessment, reflection.